

JOSEP MARIA SANS I TRAVÉ

**Sant Ramon,
fundador del monestir
de Santa Maria
de Vallbona**

(~1120 / 1130? – 1176)

ÍNDIX

Presentació	9
Introducció	13
Les fonts per a l'elaboració de la biografia de sant Ramon de Vallbona.	17
El tractament de Ramon de Vallbona en la historiografia sobre el monestir de Santa Maria de Vallbona	33
Els orígens. La família	45
La recuperació de la memòria del fundador (25 de gener de 1665).	63
La crida eremítica	71
La intervenció de Ramon de Cervera, consenyor de l'Espluga de Francolí	85
La donació de Cérvoles als eremites desplaçats de Poblet (26 de maig de 1157)	87
L'ampliació del terme inicial de Vallbona feta per Ramon de Cervera (20 de juliol de 1157) i la confirmació de Pere d'Aguda (9 d'octubre de 1157)	91
La donació del castell de Colobrers a la comunitat vallbonina, presidida per l'eremita Ramon (18 de juliol de 1164) .	95
L'eixamplament de l'eremitisme: la nova zona del Montsant promoguda pel monarca Alfons I: donació de Poboleda (12 de setembre de 1164).	101
L'acord amb el monestir de Poblet (1 d'abril de 1171) .	105
La manca de coneixement dels valors del Cister de les eremites de Vallbona i la seva solució	131

La consolidació de dues comunitats en el sector de Vallbona-El Tallat: Santa Maria de Vallbona i Colobriers	143
El testament i la mort de Ramon de Vallbona (8-9 d'abril de 1176).	147
El trasllat de l'abadessa Òria de Colobriers a Santa Maria de Vallbona. El paper de Berenguera de Cervera	161
L'actuació de l'abadessa Òria a Santa Maria de Vallbona (abril-octubre de 1176-febrer de 1185)	167
Epíleg	173
Apèndix	177

PRESENTACIÓ

Què hi ha de cert en els relats llegendaris? La nostra mentalitat ens fa, cada cop més, cercar la certitud en els relats que ens arriben i que, en gran part, han format la nostra mentalitat col·lectiva. Relats i llegendes sovint ens inquieten en tant que no podem contrastar-ne la informació i la versemblança del que ens expliquen.

Cada vespre la comunitat de Poblet finalitza, com molt bé recorda Josep Maria Sans i Travé, la seva jornada amb la pregària de Completes i el cant de la Salve; l'església a les fosques i al damunt de l'altar un canelobre amb tres espelmes enceses. Una tradició recuperada amb la restauració monàstica de 1940, per recordar l'antic relat que el monestir de Poblet fou fundat en un indret on cada vespre tres llums indicaven que aquell era un lloc especial, tocat per la mà de Déu. Semblantment, podem recordar el relat de la recerca del rei Alfons I d'un lloc adient per fundar-hi una cartoixa. Va manar a dos cavallers reials recórrer les terres catalanes per trobar-lo. Després de caminar durant uns dies, els cavallers van arribar a la vora del Montsant, prop de la vall de l'Oliver, on van trobar-hi un pastor amb el seu ramat i li van fer preguntes sobre aquell indret: la possibilitat de trobar-hi aigua, les plantes medicinals, la tradició eremítica i la protecció que ofería el Montsant. El pastor assenyalava tota l'estona un pi que hi havia al bell mig de la vall, els cavallers no entenien què tenia d'especial aquell pi. Els explicà que cada vegada que feia la migdiada a la soca d'aquell pi en somnis se li apareixia una escala, com la de Jacob, per la qual els àngels pujaven i baixaven del cel vestits de blanc. Els cavallers van pensar que havien trobat el

lloc ideal on construir el monestir, que l'havia escollit Déu per fundar-hi una cartoixa, i exclamaren com Jacob «Que n'és, de venerable, aquest lloc! És la casa de Déu i la porta del cel» (Gn 28,17). Allí s'hi fundà la cartoixa de Scala Dei.

El misteri del relat envolta i acompanya una realitat ben concreta, és una manera d'explicar quelcom de real. En aquest tipus de relat hi ha dos elements fonamentals. D'una banda, Déu dona algun senyal per indicar que aquell lloc ha estat escollit per Ell i, de l'altra, hi ha prèviament una vida eremítica. Perquè aquestes dues premisses són fonaments de la vida cenobítica, la voluntat de Déu i la vida eremítica que en la història del monaquisme és prèvia al cenobitisme que arrelà definitivament a Europa sota la Regla i el mestratge de sant Benet.

10 El Dr. Josep Maria Sans i Travé ens presenta una obra històrica ben travada —com totes les seves, ja que no en va és un dels medievalistes de casa nostra que millor coneix el món monàstic—, que ens parla dels orígens de l'actual monestir de Santa Maria de Vallbona. S'endinsa en els seus orígens i en la figura de sant Ramon de Vallbona, el seu fundador. Un origen amb similituds amb el de Poblet, tal com el malaguanyat historiador tarragoní Jordi Rovira i Soriano va posar de manifest la similitud i el paral·lelisme entre els eremites Poblet i Ramon de Vallbona; és a dir entre els orígens de Poblet i Vallbona.

Ens hem de felicitar per aquesta obra, pocs estudis com aquest treballen la documentació i la bibliografia existent fins a portar el lector a l'entrellat de tot plegat. Aquí de la mà del Dr. Sans i Travé descobrim que a la fi la llegenda no està pas tan lluny del relat històric i que hi ha més de cert del que no pas ens haguéssim pogut imaginar en iniciar la lectura. Al llarg del text els topònims del monaquisme de la Catalunya Nova, com Vallbona, Poblet o el Tallat, s'entrellacen acompanyant l'evolució de Vallbona que amb l'abadessa Òria de Colobrers consolidarà el seu carisma cistercenc. No són camins fàcils perquè tampoc la història dels nostres cenobis ho ha estat, sempre a mercè de les circumstàncies històriques i de cada determinat moment polític, social i econòmic, perquè són part viva i integrant del nostre poble.

Per poder superar-ho tot plegat, cal recordar que en el seu origen l'acció de Déu marcà aquests llocs per poder dir amb Jacob «aquesta pedra que he plantat com a pilar sagrat serà casa de Déu» (Gn 28,22).

fra OCTAVI VILÀ
Abat de Poblet

INTRODUCCIÓ

No tots els sants que els fidels cristians venerem estan inclosos en el santoral oficial de l'Església catòlica. Hi ha a totes les parts de la Cristiandat sants locals als quals ret culte, a vegades des de temps molt antics, la gent d'un determinat lloc o bé d'una contrada i dels quals els responsables eclesiàstics no s'han preocupat mai de l'aprovació dins l'Església universal.

A la diòcesi de Tarragona aquest fet s'ha donat amb una certa freqüència: hi ha alguns personatges excepcionals que moriren amb fama de santedat, que foren tinguts per venerables però que ningú es preocupà de portar el seu cas a Roma perquè se n'aprovés la beatificació o la canonització per tal que la seva memòria fos celebrada per tota l'Església. Bona part d'aquests homes o dones venerables visqueren i moriren en el període medieval, entre els segles XI i XV, quan l'organització de la beatificació o canonització d'una persona responia molt sovint a un interès polític expressat per un monarca, al qual la Santa Seu, passats generalment molts anys del seu traspàs, donava el seu consentiment. Un cas paradigmàtic és el frare dominicà sant Ramon de Penyafort, que morí a Barcelona el 1275. Les seves obres sobre dret canònic traspassaren les fronteres del Principat i fou reconegut arreu de l'Europa cristiana. No endebades, al cap de poc temps del seu traspàs, els prelats reunits en el concili de Tarragona de 1279 varen demanar-ne la canonització que no s'esdevingué fins al cap de diversos segles, quan el papa Climent VIII el declarà sant de l'Església Universal l'any 1601. És cert que en altres casos, com ara el de sant Antoni de Pàdua, el procés de canonització fou realment molt ràpid, ja que havia finat el 1231 i al cap d'un any fou declarat sant.

Un cas més proper geogràficament a nosaltres, el representa sant Salvador d'Horta. Tot i l'interès de diverses autoritats eclesiàstiques i fins i tot de diversos monarques espanyols, com ara Felip III i Felip IV, —meravellats pel fet que se n'havia descobert el cos incorrupte al cap de trenta-quatre anys d'inhumar-lo i pels miracles obrats gràcies a la seva intercessió—, els quals, a més de les accions diplomàtiques directes davant la Santa Seu, hi abocaren quantitats ingents de diners perquè tirés endavant la causa de beatificació i de canonització. Si bé s'inicià la causa amb l'aprovació de Sixt V el 1586 amb la declaració de "Servent de Déu", basant-se en la seva vida de perfecció i de virtut, no fou canonitzat fins al 29 de gener de 1711 pel papa Climent XI, per bé que prèviament la Sagrada Congregació de Ritus va declarar que es tributava culte¹ al sant des de feia més d'un centenar d'anys.

Alguns d'aquests sants reben o han rebut un culte molt local, fins i tot de vegades només la comunitat religiosa de la qual havien format part els en retia. N'és un bon exemple sant Bernat d'Alzira que, a banda de l'arxidiòcesi de València i la població d'Alzira, és celebrat amb especial devoció al monestir de Poblet, segons anota el pare Finestres.² Aquest cenobi, així mateix, compta entre els seus monjos destacats en santedat amb fra Pere Marginet.³

14

Un altre exemple, també relativament proper geogràficament, és el del beat Joan d'Organyà, l'introductor dels premonstratencs a Catalunya i el fundador del monestir de Santa Maria de les Avellanes, la vida del qual té moltes semblances amb la de sant Ramon de Vallbona. La seva memòria és venerada per les poblacions pròximes a aquest monestir tot i que, tal com afirma el pare Caresmar, el seu nom no es troba en cap catàleg de sants de la Santa Seu, ni en els martirologis antics, ni tampoc en cap relació diocesana de beats.⁴

1. Vegeu Ernesto ZARAGOZA PASCUAL, *Vida de San Salvador de Horta*, Sant Feliu de Guíxols, 2009, especialment pp. 62-63.

2. Jayme FINESTRES Y DE MOSALVO, *Historia del Real Monasterio de Poblet, ilustrada con disertaciones sobre la Antigüedad de su Fundación, Catálogo de Abades, y Memorias Chronológicas de sus Gobiernos, con las de Papas, Reyes y Abades Generales de Cister tocantes a Poblet, dividida en quatro libros, Tomo II*, Cervera, 1753, pp. 74-100.

3. Anselm PUJULÀ, *Vida del venerable fra Pere Marginet, monjo de Poblet (†1435)*, Poblet, 1957; Agustí ALTISENT, *Història de Poblet*, Abadia de Poblet, 1974, pp. 349-356.

4. Jaime CARESMAR, *Historia de Santa María de Bellpuig de las Avellanas. En el 3(2)60 aniversario del nacimiento de Jaime Caresmar. Traducción y notas de Eduardo Corredera*, Balaguer, 1977, pp. 45-52.

Als registres de sants locals de Catalunya de començament del segle xvii —especialment els elaborats pel jesuïta pare Pere Gil i pel dominic A. Vicente Domènech—⁵ només s’hi enregistren tres invocacions a la diòcesi de Tarragona, la de sant Magí, a la parròquia de Rocamora, la de santa Tecla, a la catedral, i la de santa Colombina, al monestir de Poblet.

Sant Ramon de Vallbona no apareix en cap de les relacions dels sants elaborades en aquesta època. Tot va canviar, però, amb la visita del pare Miguel Ramón Zapater al monestir de Vallbona el 14 de novembre de 1664 i la lectura que aquest monjo va poder fer del text de la *Vita Raimundi confessoris*, que va trobar a l’arxiu del cenobi.

Va ser aquest religiós cistercenc qui, passat mitjan segle xvii, reivindicà la memòria, no oblidada del tot dins els annals del monestir, del sant fundador. L’aspecte més important de la tasca en aquest sentit del pare Zapater fou el descobriment de les restes del sant i la seva conservació en una urna, de manera que en endavant se li pogués retre el culte i la veneració que sant Ramon de Vallbona mereixia.

Això va permetre, doncs, la recuperació de la memòria històrica dins la comunitat principalment, atès que la feligresia de la contrada ja disposava d’un element important d’atracció devocional especial dins el cenobi. Era la Mare de Déu del Claustre, que des del segle xiv la comunitat oferia als fidels de la contrada per venerar i demanar favors.⁶

El record del fundador, tot i disposar d’un lloc de culte dins l’església conventual, se circumscriví a la comunitat i no ultrapassà els límits propis del cenobi.

Amb més o menys solemnitat les monges celebraven cada any la seva *memoria natalis* el dia que assenyalava el santoral, és a dir, el 9 d’abril, l’aniversari del seu traspàs. En aquesta jornada, una religiosa llegia el text de la *Vita* que les altres germanes escoltaven amb atenció. El seu record no implicava res més en la litúrgia de la comunitat.

5. José Luis BETRAN MOYA, “Culto y devoción en la Catalunya Barroca”, *Revista de historia Jerónimo Zurita*, 85 (2010), pp. 99-102.

6. Josep Joan PIQUER I JOVER, *Vallbona. Guia espiritual i Artística*, Monestir cistercenc de Santa Maria de Vallbona, 1983, pp. 89-90 Josep Joan PIQUER I JOVER, *Abaciologi de Vallbona. Història del Monestir, Segona edició*, Vallbona de les Monges, 1990, p. 134.

Des del segle XVII es conservava un element que era molt important de cara al manteniment de la memòria del fundador. Era l'urna que en contenia les despulles i que, dipositada a l'altar de la Dormició de la Mare de Déu, amb motiu de la instal·lació de l'orgue, es col·locà el 1717 sota el sagrari de les relíquies, a tocar de la reixa del cor.⁷

Lamentablement, els esdeveniments nefastos de la guerra civil de 1936-1939 van destruir l'urna de fusta que contenia les relíquies de sant Ramon. Quan les religioses abandonaren el cenobi el dia 23 de juliol de 1936, una vegada l'abadessa Maria Esperança Aleu i Oriach hagué dissolt la comunitat, el monestir restà a les mans dels revolucionaris, els quals el dia 27 de l'esmentat mes cremaren els mobles de l'església parroquial i l'endemà calaren foc als objectes litúrgics, retaules, altars i imatges procedents del cenobi a la plaça Major de la població. Entre les coses que van anar a parar a les flames iconoclastes s'hi trobava l'arqueta de fusta que contenia les restes del fundador, sant Ramon de Vallbona.⁸

7. Sobre les relíquies existents a l'església monacal, segons una relació que féu el monjo de Santes Creus, fra Josep Barberà, es pot veure el treball de Josep Joan PIQUER I JOVER, "El Dr. Vicenç Garcia i fra Josep Barberà. Noves notícies sobre els orígens de la seva amistat", a *Homenatge a Josep Vives i Miret, II*, Santes Creus, 1971, pp. 139-142.

8. Josep Maria SANS I TRAVÉ, "El monestir cistercenc de Vallbona", a *Cister. Monestirs reials a la Catalunya Nova*, Cossetània edicions, Valls, 2008, pp. 134-135.

Amb la col·laboració de

© Josep M. Sans i Travé, 2018
© d'aquesta edició: Pagès Editors, SL, 2018
Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida
editorial@pageseditors.cat
www.pageseditors.cat
Primera edició: febrer de 2018
ISBN: 978-84-9975-916-6
DL L 146-2018
Impressió: Arts Gràfiques Bobalà SL